Քերականական այս բառերը, մեծ մասամբ, կազմուած պիտի լինեն Թրակացու քերականութեան թարգմանութեան ժամանակ, եւ եթէ Փէլոն ու Պիտոյից գիրքը գործ են ածում միշտ Թրակացու քերականութեան համապատասխան միեւնոյն բառերը, այդ հանգամանքն ըստ իս աւելի քան հաւանական մի ապացոյց է, որ նրանց թարգմանութիւնը պէտք է դնել Թրակացուց յետոյ։

Երեւան։ ՊՐՈՖ. Ց. ՄԱՆԱՆԴԱՆՑ

(Շարունակելի։)

ԻՍԼԱՄԸ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(Շարունակութիւն։)

—

Զ.

Վեցերորդ մոլորութիւն Այլազգեաց[1]։

Որ 'զոմն մարդ[2] փեղամբար կոչեն, որ է մարգարէ։ Եւ զի սուտ են յայտ է ի իրաց[3]։ Նախ՝ ի սահմանէ 'մարգարէութեան[4]։ Զի 'մարգարէութիւն[5] է գիտել զանցեալն, պատմել զապագայն, խօսել վասն ներկային 'ճշմարտաբար[6]։ Իսկ Մահմէտ զանցեալն ոչ գիտէ. եւ յայտ է ի սուտ 'պատմութենէ Նորա, որ վասն Աբրահամու եւ առաջնոցն. ապա ուրեմն եւ զապագային բան ինչ, այլ եւ զներկայն անգիտանայ. վասն որոյ ոչ է մարգարէ[7]։ Երկրորդ. մարգարէ զմարգարէ սուտ ոչ առնէ. այլ Ոգիք մարգարէից մարգարէից հնազանդին ասէ։ Իսկ Մահմէտ զամենայն մարգարէսն ստէ, որք 'հին եւ Նորս[8] խօսեցան, եւ ասէ զինքն միայն ճշմարիտ եւ վերջին մարգարէ. վասն որոյ ոչ է մարգարէ[1]։ Երրորդ զի մարգարէն լինի վասն այլոյ ուրուք եւ ոչ վասն ինքեան. որպէս յայտ է ի Մովսէս 'եւ յայլսն[2]. զի վասն այլոյ ուրուք մարգարէացան։ Իսկ Մահմէտն զոր ինչ 'ասէ[3], վասն ինքեան խօսի՝ ասելով. Աստուած զաշխարհս վասն իմ ստեղծ, եւ այլ բազում մեծաբանութիւնս[4]։ Չորրորդ. մարգարէքն նշանօք եւ սքանչելեօք յայտնեցան, որպէս Մովսէս յԵգիպտոս։ Իսկ Մահմէտ սպառնալեօք 'եւ սպանմամբ սրոյ, եւ բռնութեամբ տայր կատարել զօրէնս իւր, որպէս ամենայն բռնաւոր[5]։

Եւ թէ ասեն. Մահմէտ աստ ոչ պարզ 'քարամամբ, այլ ի յայն դունիայն[6] առնէ, որ հանդերձեալ կեանքն է։ Ասեմք. թէ սքանչելիքն վասն 'հաւատոց[7] է. եւ ի կեանքն այն խափանեալ է հաւատք. զի դէմ յանդիման տեսութիւն է եւ ոչ յուսալի իր։ Հինգերորդ. զի ամենայն մարգարէ զայն խօսի, զոր այլ ոք չէ խօսեցեալ. որպէս յայտ է ի գրոց մարգարէիցն։ Իսկ Մահմէտ մասն ինչ ի Մովսէսէ առեալ եւ մասն ինչ յայլ գրոց՝ եւ յիւր անուանն գրեալ։ Զի թլփատութիւն ի Մովսէսէ, եւ լուացումն եւ զաքաղթն եւ այլն ամենայն, եւ ոչ նոր ինչ պատգամ[8]։ Վեցերորդ. զի ոչ ոք մարգարէ իւր բանից՝ հակառակ խօսի։ 'Այլ նա հակառակ իւր խօսի[9]. զի ոչ գրեաց մարգոյ մեղս ինչ, այլ առնել զամենայն զոր կարէ։ 'Զի զկինն վասն պոռնկութեան է ստեղծեալ՝ ասէ. եւ կերակուրն վասն ագահութեան է՝ ասէ։ Եւ այս մեծ հայհոյութիւն է զԱստուած չարեաց պատճառ ասել[10]. եւ

---

1 Ա. Վեցներորդ մոլորութիւն Ի Տաձկաց։

2 Ա. զՄահմէտ։

3 Ա. 'կամ պատգամաբեր. զոր ցուցցուք սուտ բազում կերպիւ։

4 Ա. մարգարէութեանն։

5 Ա. մարգարէութիւնն։

6 Ա. ճշմարտաբար։

7 Ա. պատմութենէ որ վասն Աբրահամու. ապա եւ զապագային սուտ ասէ թէ ասէ. որ եւ ոչ խօսի վասն ապագային բան ինչ, այլ եւ զներկայն անգիտանայ։ Որպէս եւ գրեալ է ի Խտր զիրս իւրեանց, թէ զԱլի կարծէր ընդ կնոջ իւրում, եւ հանեալ ի ծառ, զի յանդէպս նեռս հարցէ ի նա. եւ տեսեալ զերկուորիսն հատեալ, ապա շուքը եւ Աստուծոյ, թէ ես արուեստեր ոչ եղէ։ Ապա յայտ է, որ զիւր կնոջն սուտութիւնն ոչ գիտէ, ոչ է մարգարէ։

8 Ա. ի հին եւ ի նորս։

1 Ա. ունի. 'Եւ յայտ է ի կերակուրս եւ յազգապղծութիւնս. զոր ինչ Մովսէս արգել, Մահմէտ հրաման եւ. որպէս զուզաղ, զձի, զնապաստակ կամ զճագար, եւ զայլսն. նոյնպէս եւ զազգականն, մերձաւորսն հրամայեաց առնուլ. այլեւ բազում կանայս, որ ոչ դասանի ի դիրս մարգարէից. ապա ուրեմն ոչ է մարգարէ։

2 Ա. եւ յայլոցն։

3 Ա. բարբանջէ։

4 Ա. ստեղծեաց, եւ այլն. ապա ուրեմն ոչ է մարգարէ։

5 Ա. 'Եւ մահուամբ, որպէս ի մեր ժամանակ Թամուրլանկն. զի ոչ միայն մարգարէ տայ ասել զինքն՝ այլ եւ չաստուած տայ պաշտել զինքն. եւ յայտ է, զի նշան եգեալ է յամենեցուն գլուխ։

6 Ա. 'սքանչելիք, այլ ի յայն տունիայն։

7 Ա. հաւատացելոց։

8 Ա. ունի. 'Եւ այս ամենայն ոք եւ կարի յեսինքն կարէն առնել։ Ապա ուրեմն գոգ է եւ ոչ մարգարէ։ Զի զթլփատութիւնն ի Մովսէսէ եառ, եւ զլուացումն, եւ զաքաթն, որ է տասանորդ, եւ այլ ամենայն, եւ ոչ ունի նոր ինչ փեղամբարի, վասն որոյ ոչ է փեղամբար։

9 Ա. 'զի ոչ ոք կարէ հակառակ իւր խօսել եւ առնել. այլ Մահմէտ հակառակ իւր խօսի։

10 Ա. 'զի վասն այն ստեղծ Աստուած զկին վասն

ի վերայ այսմ 'դատաստան ասէ[1] լինել եւ հատուցումն։ Արդ՝ եթէ մեղք ոչ է մարդկան, 'զի՞նչ հատուցանէ Աստուած։ Եւ այլ բազում ինչ բանս խօսեցաւ, զոր այժմ չէ պարտ յիշել։ Վասն որոյ ոչ ասեմք մարգարէ[2]։

Եւ թէ ասեն. վասն էր ոչ է գրեալ անուն փեղամբարին ի գիրս ձեր։ Ասեմք, եթէ Աւետարանն մեր եւ գիրք յառաջ է գրեալ եւ թն հարիւր ամաւ, զյետինն որպէս գրէին յառաջին գիրս։ Եւ թէ ասեն. այլ յետոյ վասն էր ոչ գրեցին զայսքան ժամանակս։ Ասեմք. եթէ յաւուրս Առաքելոցն եղին հերձուածողք, սուտ առաքեալք, որք թիւրէին զօրէնս եւ մոլորեցընէին ի 'հաւատոցն[3]. յաղագս որոյ Առաքեալքն կանոն եւ անէծ գրեցին 'յԱւետարանին եւ յԱռաքելոց գրեանքն[4] այլ ումեք ոչ լսել եւ ոչ ի գիրս գրել։ Վասն այն երկնչիմք յանիծից նոցա եւ այլ մարդոյ անուն եւ բան ոչ իշխեմք գրել[5]։

Եւ թէ ասեն. յորժամ ոչ էր մարգարէ, ընդէ՞ր ամպ հովանի 'լինէր[1] նմա։ Ասեմք. 'թէ ոչ էր ամպ[2] ի վերայ նորա, այլ կլսավրան կարեալ, զոր այժմ սուքուր կոչեն, զայն ունէր ի վերայ գլխոյն։ 'Եւ զի որպէս գող էր, կամէր զնմանութիւն մարգարէիցն յինքն ցուցանել[3], ուղղով շրջէր, զի Եսայեայ բանն յինքն վճարեսցի։ Եւ երբեմն մաշկեակ զգենոյր ըստ նմանութեան Եղիայի. եւ 'կիսավրան[4] հովանի ունէր, զի նմանեսցի Մովսէսի, 'որ[5] ամպ հովանի էր ի տիւն եւ լոյս տայր ի գիշերի։

'Եւ այս է պատմութիւն[6] նորա. զի ի մեծ 'թվականին[7] Հայոց, 'ՂԷ[8]. եւ ի կաթողիկոսութեան Եզրի 'ի[9] Ժ. ամին, ոմն Մահմէտ անուն, յազգէ Իսմայելի[10], որդի Արդլայ, սակաւ ինչ տեղեակ էր օրինացն Մովսէսի. եւ աշակերտեցաւ միակեցի մի, անուն 'Բխիրա[11], Արիոսի աղանդով, ի յանապատին Սինա, եւ սա 'հաւատացեալ Արիոսի աղանդոյն։ Եւ մարմնաւոր ասաց զաբքայութիւնն ի վերայ երկրի, եւ յետ յարութեան՝ կերակուր եւ ամուսնութիւն[12]։ Ուսոյց

պոռնկութեան, զկերակուր վասն ագահութեան։ Որ եւ այս կարի ամբարշտութիւն է զԱստուած ասել պատճառ չարեաց։

1 Ա· 'ասէ դատաստան։

2 Ա· 'զի՞նչ հատուսցէ Աստուած. ապա ուրեմն սուտ մարգարէ է։ Եօթներորդ· զի ոչ ոք մարգարէ մեղս ուսուցանէ. եւ ոչ ոք մեղօք հաճոյանայ Աստուծոյ. զոյս եւ դուք ասէք։ Իսկ Մահմէտ զմեղս ուսուցանէ. զոր Աստուած արգելէ· Մի՛ շնար։ Իսկ նա հրաման տայ խառնակել ընդ բազումս։ Եւ ինքն Մահմէտ ոչ եթողէ չար յաշխարհի, զոր ոչ արար անձամբ իւրով· որ եւ ազգն իւրեանց վկայեն, թէ այսչափ կին արար, եւ այսչափ արտաքոյ բնութեան գնայր. ապա ուրեմն չարագործ է եւ ոչ մարգարէ։ Ութներորդ· ամենայն ոք որ արտաքոյ ելցէ ի ճանապարհէն, որ տանի ի քաղաքն, ոչ հասանի ի նա։ Իսկ Մահմէտ եթողեալ զկամս Աստուծոյ եւ ըստ կամաց իւրոց շրջեցաւ. զոյս է ի ժ. զովզդենէ նորին, զի ամենայն ոք զհեշտութիւն մարմնոյ սիրէ եւ ըստ կամաց իւր գնայ։ Իններորդ· անաստուածք ոչ են պատկեր Աստուծոյ, զի անբանք են եւ անիմաստք· նմանապէս եւ որք անասնաբար շրջին։ Իսկ Մահմէտ Ա·ս վաթսար է քան զանասուն ըստ կրկին պատճառի։ 'Նախ՝ զի նորա միանգամ ի տարոյն շաղաշարին՝ եւ նորա ի բոլոր ամն, եւ ապա զի նորա ըստ բնութեան կարդին, եւ նա արտաքոյ բնութեան՝ որ եւ քան զշուն եւ քան զդայլ եւ քան զայլ պիղծ կենդանիս վաթսար գոյանի։ Ցասներորդ· ամենայն ոք սիրէ զնմանն իւր, որպէս սիրէ անասուն զանասուն, եւ այր զընկեր իւր· այսպէս եւ Աստուած զոչ ոք սիրէ եթէ զնմանն իւր· իսկ Մահմէտ ի նմանակցութենէն Աստուծոյ հեռի է այնքան որքան Աստուած ճանաչէ զմարդն. ապա ուրեմն եւ ոչ Մահմէտ ճանաչեաց զԱստուած. ուրեմն ոչ է մարգարէ։

Եւ եթէ ասեն. յԱւետարանն ձեր ոչ է գրեալ· ասեմք ոչ այլ ինչ բայց միայն այս, թէ յարիցեն սուտ Քրիստոսք եւ սուտ մարգարէք արդ սուտ Քրիստոս է նեռնն. ապա եւ սուտ մարգարէ նեռինն եւ կարապետ իցէ փեղամբարն ձեր։

3 Ա· հաւատոց։

4 Ա· 'յետ Աւետարանին եւ Առաքելոցն,։

5 Ա· ունի· 'Դարձեալ. թէ Մահմէտն ի ձեր Մսաքն ի յարաց գիրն այլ չէ գրած. թէպէտ այլ ցեղ անուն կայ։

Եւ թէ ասեն. Եսայի մարգարէն ասէ. Ցեսի հեծեալ մի իշոյ եւ հեծեալ մի ուղտոյ, որ է Քրիստոս ի վերայ իշոյ

նստեալ եւ Մահմէտ ի վերայ ուղտոյ։ Ասեմք. եթէ հեծեալն ի վերայ իշոյ էր Քրիստոս եւ հեծեալն ի վերայ ուղտոյ՝ Յովանէս, որ ասէ ուղտոյ զգենոյր։ Եւ յայտ է յերկուց. նախ՝ զի ի մի եւ ի նոյն տեսլէն համանդամայն յիշէ զհեծեալն յուղտ եւ յէշ, որ է Քրիստոս եւ Յովանէս ի միում ժամանակի։ Երկրորդ· զի նախ յիշէ զուղտն եւ ապա զէշն։ — Հ· Եսայի տեսանէր հեծեալ երկնի. մինն իշոյ եւ մինն ուղտոյ։ — Պ· Ա՛ռ տեղեան զԲաբելացիս եւ զՊարս, գերիչս Երուսաղէմի ասէ։ Այլ հրեայ ոմն, ծառայ Մահմէտի, իշով զՔրիստոս ասաց եւ ուղտով զՄահմէտ, եւ չափով կենդանեացն մեծ ասաց զՄահմէտ։ Բայց այս է. հեծեալ՝ Սատանայ. եւ Հրեայքն՝ էշ, որ ոչ ծանեան զմեր տեառն իւրեանց. ուղտ ծամածուռ՝ ազգաբ որ ոչ անասուածք են եւ ոչ աստուածապաշտք, որք մոլորեցան ի Մահմէտէ։ Իսկ Եսայեայ խօսքերն են. 'Եւ տեսի հեծեալս երկուս. հեծեալ մի իշոյ, եւ հեծեալ մի ուղտոյ, (Եսա. ԻԱ· 7)· 'Եւ տեսի, զի գայր նոյն հեծեալ երկնի, (Եսա. ԻԱ· 9)։

1 Ա· լինի։

2 Ա· ունի. 'եթէ անարժան համարեցաւ արեգակն զայնպիսի չարն տեսանել՝ վասն որոյ արգել զլոյսն։ Դարձեալ. այս է ճշմարիտն որ ոչ գոյր ամպ, եւ այլն։

3 Ա· 'Եւ զի գող էր որպէս ասացաք, զնմանութիւն մարգարէիցն յինքն ցուցանէր,։

4 Պակասի յԱ·ն։

5 Թերեւս պիտի ըլլայ որոյ կամ որում։

6 Ա· 'Եւ այսպէս է պատմութիւն մոլորելոյն։

7 Ա· թուականութեան։

8 Ա· ՂԵ. եւ իշխանութեան Հայոց Թէոդորոս Ռըշտունի, յԼ· ամի։

9 Պակասի յԱ·ն։

10 Ա· ունի. 'որդի Հագարայ, որ զտեղի առեալ բազմացն, ի հալածելն Սառայի զՀագար աղախին իւր յերեսաց իւրոց։ Այս Մահմէտ։

11 Ա· Բխիրա։

12 Ա· 'հաւատաց Արիոսի եւ Կերինթոսի աղանդով (աղանդոցն?)· այն որ մարմնաւոր ասաց զաբքայութիւնն ի վերայ երկրի, կերակուր պորոյ, եւ ամուսնութիւն՝ յետ

եւ ‘զօրէնս[1] հակառակ Հնոյ եւ Նորոյ ‘օրինաց։ Եւ բազում անարժանս եւ ծիծաղելիս աւանդեաց ազգին իւրոյ։ Զսա ասեն օրէնսդիր եւ պատգամաբեր եւ զօրավար լեալ Տաճկաց ամ Ի. որ յետ կոտորելոյն եւ տիրելոյ բազմաց, Մահմետս այս արգել զսուրն, եւ բանիւ խրատու հնազանդեցոյց ինքեան զմեծ մասն տիեզերաց[2]։ Եւ անմոռաց երդմամբ կնքեաց մուրհակ աշխարհիս Հայոց, որ այժմ կոչի Մեծ Մանշուր. համարձակ ունել ‘զքրիստոնէութիւն[3]. եւ վաճառեաց նոցա զհաւատս նոցա, յամենայն տանէ ‘առեալ[4] չորս դրամ, եւ երիք մարգն գարի, եւ ձիատոպրակ մի, եւ պարան մի մազէ, եւ ձեռնարար մի։ Իսկ ի քահանայից եւ յաղատաց ‘եւ[5] հեծելոց ոչ հրամայեաց առնուլ զհարկն։ ‘Եւ[6] յետ քսան ամին Մահմետայ, տիրեցին ‘Պուապաքր եւ Օթման, եւ այլն[7] ամս երեսուն ութ։

‘Յետ սորայ[8] միւս Մահմետ, Նովին անուամբ եւ գործով, Նստի իշխան եւ պատգամաբեր փոխանակ Նորին[9]։ Սմայ ասեն դէմ ընդ առաջ գնացեալ Տէր Սահակ Կաթողիկոսն եւ վախճանեալ ի ‘Ճանապարհի[10] եւ դագաղաք տարեալ առ նա։

Եւ սա ետ զՓոքր Մանշուրն ազգիս Հայոց, Նորին օրինակովն, զոր գրեաց առաջին Մահմետն, ազատ լինել քահանայից եւ ազատաց եւ հեծելոց յամենայն հարկէ, եւ համարձակ եւ յայտնապէս պաշտել զհաւատս իւրեանց։

‘Այսքան առ այս[1]։

Է.

Ելթներորդ մոլորութիւն Այլազգեաց։

‘Որ զյարութիւն մարմնական ասեն[2], կերակուր եւ հեշտութիւն, կանայս քառասուն եւ եօթանասուն, որպէս Արիոս եւ Սակարինոս եւ Կերինթոս ասացին, զորս Նզովէ Սուրբ Գիրք եւ Եկեղեցի Աստուծոյ։

Եւ այսմ ի կարճոյ դիցուք ‘զհրամանն[3]. եթէ ի յարութեան ոչ կանայս առնեն եւ ոչ արանց լինին. այլ են իբրեւ զհրեշտակս Աստուծոյ. զի ոչ մեռանել եւս կարեն։ Եւ թէպէտ այս բաւական է հաւատացելոց. սակայն տեսցուք ‘զառաջարկութիւն[4] հեթանոսացն։

Նախ որ ասեն, թէ յարութիւն է դառնալ վերստին յառաջին ‘կեանք[5] դրախտին։ Եւ էր առաջին ‘կեանք[5] ի դրախտին ամուսնութեամբ, որպէս ասաց Աստուած. Աճեցէք եւ բազմացարուք. ապա ուրեմն եւ ի յարութեանն լինելոց է ամուսնութիւն։ Ասեմք առ այս, եթէ ‘առաջին կեանս[6] դրախտին ոչ էր ամուսնութիւն եւ ոչ ցանկութիւն մարմնական, այլ հոգեկան եւ հրեշտակաց հաւասարութիւն. Նոյնպէս եւ ի յարութեանն ‘է լինելոց։ Եւ թէ ասեն[7]. ապա զի՞նչ էր արու եւ էգն. ասեմք. եթէ յառաջագոյն գիտէր Աստուած, եթէ զպատուիրանն ոչ պահեն եւ ելանեն ի դրախտէն, ‘արու եւ էգ արար, զի անասնաբար աճեսցին յերկրի[8]։ Ուստի յայտ է որ ասէ. Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք զերկիր։ Զերկիր ասաց լցէք եւ ոչ զդրախտն։

Դարձեալ ասեմք, եթէ ի յարութեանն ոչ զդրախտին, ‘որ էր միջակ կեանք[9], այսինքն՝ ի մէջ մահու եւ կենաց. այլ զխոստացեալն ի

յարութեանն, իմանալ զանարժանս եւ խօսող (խօսել?) զանուղղելս։

1 Ա. օրէնս։

2 Ա. ունի. ‘օրինացն, խայտառակեաց եւ զուխտն Արրահամու. որպէս եւ գրեալ է. Եւ յաւուր ութերորդի արու մանուկ ձեր թլփատեսցի։ Եւ սա ոչ միայն զարուս, այլ եւ զկանայս։ Եւ այսպէս գարշելի այպանեաց զնշանակ ուխտին Տեառն։ Այլ եւ ջրով ողողիլ հանապազ. փոխանակ մկրտութեան աւազանին. եւ այլ եւս բազում անարժան եւ մոլեկան, եւ ծիծաղելիս աւանդեաց ի կորուստ անձին իւրոյ եւ հետեւողաց Նորին։ Որ եւ ութ ամաւք յառաջքան զՄահմետ, իշխան ոմն, անուն Քաղբրդ, առաջին Նստեալ գլուխ Իսմայելացոցն, եւ զբարեալ աւերեաց զԴամասկոս, որ է Դմշկ, եւ ելեալ ի Հայս։ բազում ի Պարսից եւ ի Հայոց ի սուր սուսերի արկ. որպէս ասէ Սուրբ Գիրն. թէ Քաղբդաշուրթն ժողովուրդն յայտեցուցեն զսուսերս իւրեանց յաբեան։ Սա կամեցաւ ջրել զհաւատս Նոցա, եւ Նոքա ոչ հաւանէին. եւ յորժամ ոչ կարաց, գտեալ իւր խորհրդակից զմն Մահմետ անուն, գլուխ վաճառականացն՝ եգիպտացի, սակաւ ինչ տեղեակ օրինացն Մովսէսի, եւ հաւատով եւ աղանդովն Արիոսի եւ Կերինթոսի, որպէս ասացաւ ի վերոյ։ Զսա ասացեալ օրէնսդիր եւ պատգամաբեր եւ զօրավար լեալ յետ Քաղբդի ամ Ի. որ յետ կոտորելոյն եւ տիրելոյ բազմաց՝ Մահմետս այս արգել զսուր եւ բանիւ խրատոյ հնազանդեցուցին ինքեանց զմեծ մասն տիեզերաց։

3 Ա. զՔրիստոնէութիւնն։

4 Ա. առնուլ։

5 Ա. ‘Եւ ի։

6 Ա. ‘Եւ ի տիրելն աշխարհաց կոչեցան ամիրմումնիք, որ։

7 Ա. Ապուբաքր, Օթման, Օմար։

8 Ա. Յետ որոց։

9 Ա. ունի. ‘Այս Մահմետ է որ զծոմն Գեղամայ արձակեաց եւ էառ զՍեւան կղզի։

10 Ա. Ճանապարհին։

1 Ա. ‘Արդ՝ այս է պատմութիւն նեռին արբանեկի եւ կարապետի։

2 Ա. Որք զյարութիւն։ Ասեն։

3 Ա. զհրամանն Տեառն։

4 Ա. զառարկութիւն։

5 Ա. կեանքն։

6 Ա. ‘յառաջին կեանքն։

7 Ա. լինելոց է։ Եւ թէ որ ասիցէ։

8 Ա. ‘արու եւ էգ արար զնոսա յերկրի, զի անասնարար աճեսցեն յերկրի։

9 Ա. ‘որ միջակ կեանք էր։

դրախտին 'զփառսն[1], զոր ոչ կարաց ժառանգել մեղաք, զնոյն առնելոց է ի 'յարութեանն[2] անմահ կենաց։

'Դարձեալ[3] ասեն. ո՞չ ապաքէն ի գիրս ձեր է գրեալ յարութիւն առաջին եւ հաղարամեայ արքայութիւն եւ հանգիստ, եւ գետ իւղոյ եւ մեղու՝ եւ ուտիցէք եւ ըմպիցէք 'յարքայութիւն[4] ասէ Աւետարանն ձեր։

'Ասեմք, թէ միտ դիք մեկնութեան եւ իմաստութեան գրոյն. զաներեւոյթն[5] Աստուծոյ երեւելեաւքս տեսանի։ Այն որ առաջին ասէ յարութիւն, կրկին է յարութիւն, որպէս եւ կրկին է անկումն. այսինքն՝ հոգոյ եւ 'մարմնոյ[6]։ Արդ՝ առաջին յարութիւն է հոգոյն, որ է թողութիւն մեղաց, որ եղեւ Քրիստոսիւ. եւ հազար ամն զկատարեալ թիւն նշանակէ, որ սուրբքն հանգչին հոգով ի գործս իւրեանց, եւ թագաւորեն ընդ Քրիստոսի մինչեւ ի կատարած աշխարհի։ Եւ ապա ի յերկրորդ յարութեանն մարմնոյն, առնուն զկատարեալ 'փառք[7] եւ զպսակն յաւիտենից։ Եւ գետ իւղոյ եւ մեղու զմշանչենաւորուղն եւ զառատ 'ողորմութիւն եւ զքաղցրութիւն[8] Աստուծոյ նշանակէ։ Նոյնպէս կերակուր եւ ըմպելի՝ զգիտութիւն եւ 'զիմաստութիւն Աստուծոյ նշանակէ[9], եւ ոչ մարմնական կերակուր 'կամ[10] ըմպելի։

'Դարձեալ[11] ասեն. յարութիւն Քրիստոսի է պատճառ եւ օրինակ յարութեան ամենայն մարդ կան, որպէս դուք ասէք. այլ արդ՝ Քրիստոսնձեր յետ 'յարութեան[12] եկեր եւ էարբ ընդ աշակերտսն. ապա ուրեմն ամենայն մարդիկ ուտիցեն։ Ասեմք, եթէ Քրիստոս յետ յարութեանն ոչ վասն կարօտութեան եկեր, այլ վասն 'հաւատալոյ զյարութիւն[1]. զի բազումք ուրացան զյարութիւն[1], որպէս Հրեայքն եւ դուք։ Իսկ հասարակաց յարութիւն[1], ամենեցուն յայտնի է լինելոց եւ ոչ ոք ունիցի կարծիս։ Վասն որոյ ոչ է պէտք 'կերակուր[2] վասն հաստատութեան։ Ուստի յայտ է զի երիս իրս գործի ի կերակուրն. այսինքն, առաջին՝ հատանելն. երկրորդ՝ ծասկելն. երրորդ՝ փոխելն ի մարմին. զհատանելն եւ զծասկելն կրեաց Քրիստոս. այլ 'զփոխելն[3] ի մարմին ոչ 'կրեաց[4]. զի ընդ ծասկելն յիւրաքանչիւրն տարերսն լուծանէին։

'Դարձեալ[5] ասեն. թէ մարմինն կարօտ է կերակրոյ։ Արդ՝ 'եթէ[6] ստուգապէս այս մարմինս յարիցէ, պէտք է կերակրոյ. 'ապա[7] թէ ոչ 'այլ[8] մարմին եւ ոչ այս յարիցէ։ Ասեմք, 'թէ[9] ապականացու մարմին կարօտ է կերակրոյ, այլ 'անապականք[10] ոչ. որպէս եւ լուսաւորք երկնից ոչ են կարօտ 'կերակրոյ[11]։ Այլ արդ՝ ի 'յարութեան[12] մարմինք մարդկան լինին անապականք եւ անմահք. վասն որոյ ոչ են կարօտ կերակրոյ։ Եւ թէպէտ ստուգապէս այս 'մարմին[13] յարիցէ ի հողոյ, սակայն այլ է որպիսութեամբ։ Զի այժմ ապականացու է յապականացու 'հողէ[14]. իսկ յայնժամ անապական յանապական տարերաց։

Դարձեալ ասեմք. թէպէտ լինիցի մարմին նոյն, այլ 'ոչ գործ նոյն։ Զի թէպէտ լինիցի ոտք եւ ձեռք[15], ոչ գնայ եւ ոչ գործէ մարմնով. եւ թէպէտ ունի զկենդանութիւն, այլ ոչ զտուրեւաւ շնչոյ։ Նոյնպէս եւ է ճշմարիտ 'մարմին[16]. այլ ոչ ունի զկերակրականն եւ զաճողականն. ապա ի 'յարութեան[17] ոչ է կերակուր եւ աճումն, եւ ոչ փափկութիւն մարմնական. այլ ամենայն հոգեկան է որպէս հրեշտակաց։

Իսկ յորժամ եղծաւ առարկութիւն նոցա. այժմ հարցցուք զնոսա։

---

1 Ա. զփառս։
2 Ա. յարութեան։
3 Ա. Երկրորդ։
4 Ա. յարքայութիւնն։
5 Ա. ունի. 'Ասեմք, եթէ դուք զտիրս սուրբս ոչ ընդունիք. զի ոչ զտիրս գիտէք եւ ոչ զզօրութիւն նորա, այլ զամենայն ինչ մարմնաւոր եւ զդալի կարծէք։ Եւ զի՞նչ ասէք զայն. երկինք աթոռ իմ են եւ երկիրս պատուանդան. այնպէս նոցուց տեղեաց եւ ոտք երկայն մինչեւ յերկիրս հասեալ, կամ որ ասէ ձեռն եւ բերան եւ աչք եւ ականջ Աստուծոյ, այսպիսի կարծէք դալի եւ մսակրութիւն, եւ խառնարան եւ գինիմրութիւն. ապա հաւատար էք դուք Սադուկեցոցն եւ Սասդիկեանցն, որ զամենայն ինչ մարմնաւոր ասացին եւ անմարմին իրաց ոչ հաւատացին, եւ զյարութիւնն եւս ուրացան։ Այլ միտ դիք մեկնութեանս եւ իմաստութեան գրոցն զի աներեւոյթն։
6 Ա. մարմնոյն։
7 Ա. փառս։
8 Ա. 'ողորմութիւնն եւ քաղցրութիւնն։
9 Ա. զիմաստութիւնն Աստուծոյ ցուցանէ։
10 Ա. եւ։
11 Ա. Երրորդ։
12 Ա. յարութեանն։

1 Ա. հաստատելոյ զյարութիւնն։
2 Ա. կերակրոյ։
3 Ա. զփոխելն։
4 Պակասէ յԱ.ն։
5 Ա. Զորրորդ։
6 Ա. թէ։
7 Ա. այլ։
8 Ա. այլ իմն։
9 Ա. եթէ։
10 Ա. անապականքն։
11 Ա. կերակրոց։
12 Ա. յարութեանն։
13 Ա. մարմնս։
14 Ա. հողոյ։
15 Ա. ոչ գործեն ի նոյն. զի թէ լինի ոտք եւ ձեռն։
16 Ա. մարմնն։
17 Ա. յարութեանն։

Նախ հարցանեմ զձեզ, եթէ 'յարութիւն[1] մահկանացո՞ւ է թէ անմահ։ Զի թէ 'մահկանացու[2], զմահկանացուս ի մահ զի՞արդ յարուցանէ։ Եւ եթէ անմահ, ապա յայտ է զի ոչ է կերակուր մարմնական, եւ ոչ փափկութիւն եւ ոչ ծնունդ եւ ոչ ծերութիւն եւ ոչ մահ եւ ոչ ապականութիւն, եւ այլն ամենայն որ ինչ ի կեանս յայս, բարձեալ է ի յարութեանն։

Դարձեալ[3] ասէք. 'անդ ի յարութեան[4] միոյ առն քառասուն կամ եւթանասուն կին հուրիք[5] տան։ Արդ՝ խոստովանեալ է յամենեցունց թէ որք մեռանին, նոքին նոյն թուով յարիցեն։ Եւ ի կեանս յայս բազում մարդիկ առանցկին մեռանին։ Արդ՝ ուստի 'լինին[6] միոյ մարդոյ քառասուն կամ եօթանասուն կին. 'ապա սուտ է զոր ասեն զհուրիքն[7]։

Դարձեալ հարցանեմք. փոփոխակա՞ն է յարութիւնն թէ անփոփոխ։ Զի թէ փոփոխական է եւ գոյ անդ հեշտութիւն եւ փափկութիւն մարմնոյ, որպէս դուք ասէք, ապա գոյ եւ այլ ծորումն եւ ապականութիւն. գոյ ապա եւ ծնունդ եւ աճումն, գոյ եւ տկարութիւն եւ հիւանդութիւն եւ մահ. ապա ոչ է այն յարութիւն, այլ այս ծնընդական կեանքս։ Եւ պիտոյ է այնմ յարութեան այլ եւս յարութիւն եւ հանդերձեալ կեանք, որ է բնաւ սուտ։ Իսկ թէ անփոփոխ. ապա ոչ է փափկութիւն եւ կերակուր մարմնական եւ փոխոխելի։

Դարձեալ հարցանեմ. յարութիւնն ժամանակեա՞ է թէ յաւիտենից։ Զի թէ ժամանակեայ է, նոյն այս կեանքս է, եւ ոչինչ 'առաւելու[8]։ Իսկ թէ յաւիտենից[9], ապա ոչ է շարժումն երկնի եւ լուսաւորաց, որ պատճառ են ժամանակաց, եւ ոչ ծնունդ եւ աճումն, որ հետեւի ժամանակի, եւ ոչ այլ ինչ փափկութիւն մարմնոյ։

Դարձեալ. կերակուր եւ 'ըմպելիք[10] լինին յերկրէ եւ յայլ տարերաց։ Արդ՝ եթէ տարերք յապականութիւն փոխին, ոչ հատանի ի նոցանէ եւ ոչ լինի կերակուր եւ ըմպելի մարմնական։ Իսկ թէ մնան յապականութիւն, ոչ է այն յարութիւն եւ յաւիտենից կեանք։

Դարձեալ. զարքայութիւնն յերկրի՞ս ասէք թէ յերկինս։ Զի թէ յերկրիս, ոչ է այն արքայութիւն, այլ 'առժամանակաւոր[1] կեանք։ Իսկ թէ յերկինս, ապա ոչ է անդ կերակուր մարմնական եւ ըմպելի. զի սոքա ամենեքեան ի չորից տարերց են. եւ 'երկինք[2] հինգերորդ էութիւն ըստ Արիստոտելի։ Եւ չորս տարր ոչ կարէ 'ի վերոյ[3] երկնից ելանել եւ տարրական կերակուր լինել։

Դարձեալ. կերակուր մեր եւ վայելչութիւնք են ի բուսոց եւ ի կենդանեաց, որպէս հաց եւ միս, եւ այլն։ Արդ՝ եթէ ի 'յարութեան[4] են այսպէս վայելչութիւնք եւ կերակուրք, ոչ միայն մարդս, այլ եւ տունկք եւ զգայական կենդանիք յարիցեն եւ մնան յաւիտենական։

Դարձեալ. զի թէ գոյ անդ կերակուր մարմնական, պիտոյանամք արուեստից եւ զերկիր գործելոյ, որպէս ասա. լինի՛ անդ մեծատուն եւ աղքատ, լինի անդ յափշտակութիւն եւ զրկումն եւ անիրաւութիւն եւ մեղք։ Եւ որպէ՞ս լինիցի արդար դատաստան եւ հատուցումն ըստ գործոց. եւ ո՞ւր լիցի տեղիք սրբութեան եւ արդարութեան գործոց։ Զի աշխարհս այս է տուն մեղաց. եւ դժոխքն է տեղիք մեղաւորաց. եւ արքայութիւնն լիցի տեղիք մեղաց եւ անիրաւութեան, որպէս դուք կարծէք։

Դարձեալ ասէք, անդ ի յարութեանն միոյ առն քառասուն կին։ 'Արդ[5] կին լինի վասն որդեծնութեան. իսկ որ վասն հեշտութեան ախտի, պոռնկութիւն է եւ շնութիւն։ 'Այլ եւ[6] դուք ասէք թէ անդ որդեծնութիւն ոչ լինի. ուրեմն վասն հեշտութեան 'ախտի եւ պոռնկութեան լինիցին կանայքն բազումք[7]։ Ապա 'արքայութիւն[8] ձեր պոռնկատուն է եւ ոչ սրբութեան տուն։ Ապա եւ յարարիչն վերանայ պատճառ հեշտութեան 'մեր[9] եւ ախտի, որ այնչափ պոռնկութիւն բաշխեաց ձեզ։

Դարձեալ. դուք ասացիք թէ 'յարութիւն[10] է դառնալ վերստին յառաջին կեանք դրախտին։ Արդ՝ առաջին մարդոյն ստեղծաւ 'մին կին. 'ապա եւ ձեզ ի յարութեանն լիցի[11] մին առն մին կին.

---

1 Ա. յարութիւնն։
2 Ա. մահկանացու է։
3 Այս հատուածը Ա-ի մէջ գրուած է Ը-ի հատուածէն եւքը։
4 Ա. արդ ի յարութեանն։
5 Ա. ունի. կին, հուրիք։
6 Ա. լինիցի։
7 Ա. ապա սուտ են որ ասեն զհուրիքն։
8 Ա. առաւել։
9 Ա. ունի. 'որպէս ասէքդ, ապա թալանաթ։
10 Ա. ըմբելի։

1 Ա. ժամանակաւոր։
2 Ա. երկինքն է։
3 Ա. վերս։
4 Ա. յարութեանն։
5 Ա. 'Դարձեալ։
6 Ա. Անդ եւ։
7 Ա. 'ախտի՛ է եւ պոռնկութեան կանայքն բազումք։
8 Ա. արքայութիւնն։
9 Ա. ձեր։
10 Ա. յարութիւնն։
11 Ա. ապա ի յարութեանն ձեզ լիցի։

եւ կամ ոչքան աստ առնուցուք կին, նոյն թուով 'զնոյնս[1] անդ առնիցէք կին, եւ ոչ քառասուն 'եւ[2] եւթանասուն, զի այնու եւս կարէք հեշտանալ, եւ զարբայութիւնն առնել պղծանոց եւ պոռնկատուն։ Ո՛վ յիմարք եւ կոյրք, զի թէ աստ ի 'մաճիթ[3] ձեր պարկեշտանայք, արք եւ կանայք, յամուսնութեանց եւ ի տեսութեանց միմեանց, 'յարբայութեանն[4] երկնից ընդէ՞ր համբաւէք ամուսնութիւն եւ 'հեշտախտութիւն[5]։ 'Զոր ձեզ լեցի բաժին այնպիսի ամուսնութիւն եւ 'հեշտախտութեան ըէհեշտն եւ տեղիք պղծութեան ի կեանս յայս եւ ի հանդերձեալն, եւ մեզ լեցի սուրբ արքայութիւն, զոր պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց, մարգարէից, առաքելոց, մարտիրոսաց, ճգնաւորաց, եւ այլոց սրբոց։ Այս քան առ այս[6]։

(Շարունակելի։) ՐԱԲՈՒՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՅՈՒՅՑԱԿ ՀՐԱՑԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ Ս· ՆՇԱՆԻ ՎԱՆՈՒՑ Ի ՍԵԲԱՍՏԻԱ

(Շարունակութիւն։)

—

103.

ՄԱՇԹՈՑ

?

ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 19×15×6 մնտ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասիւն։ — ՏՈՂՔ՝ 15։ — ՆԻՒԹ՝ թուղթ։ — ԿԱԶՄ՝ կաշեփայտ։ — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՑ ՊԱՀՊԱՆԱԿՔ՝ սկիզբն ու վերջը կան երկերկու թերթ, մեսրոպեան գրչութեամբ, աւետարանի հատուածներ։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ երկու ծայրերը մկլոտուած եւ քայքայուած։ — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ կարմիր թանաք։ — ԳԻՐ՝ բոլորգիր։ — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ ԵՒ ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ՝ անարժէք։ — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ՝ չկան։ — ԿԻՍԱԽՈՐԱՆՔ՝ մէկ հատ մը՝ սկիզբը։ — ԳՐԻՉ, ՍՏԱՑՈՂ, ՏԵՂԻ ԵՒ ԺԱՄԱՆԱԿ՝ կը մնան անյայտ յիշատակարան չունենալուն համար։

Մատեանս է Մաշկոց։

---

[1] Ա· եւ զնոյն։

[2] Ա· կամ։

[3] Ա· Մաճիթն։ Մեր օրինակն ունի 'մազճիթ. բայց ապա Ղ ջնջուած, Մազճիթ կամ Մաճիթ ուղիղ պիտի ըլլար· արաբերէնն է مزجة (մազճիա)։

[4] Ա· յարքայութիւնն։

[5] Ա· հեշտախաւորութիւն։

[6] Այս ամբողջ հատուածին տեղ Ա· ունի. 'Զոր ձեզ լեցի բաժին այնպիսի ըհեշտն, եւ տեղիք պղծութեան ի կեանքս յայս եւ ի հանդերձեալն։

104.

ՄԱՇԹՈՑ

1627։

ԹՈՒՂԹՔ՝ 136 (= 272 էջք)։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 22×17×4 մնտ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասիւն։ — ՏՈՂՔ՝ երեսը 19։ — ՆԻՒԹ՝ թուղթ։ — ԿԱԶՄ՝ կաշեպատ փայտ։ — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՑ ՊԱՀՊԱՆԱԿՔ՝ չկան։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ ետեւի կողմը միայն էջ մը մկլոտած։ — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ կարմիր թանաք։ — ԳԻՐ՝ բոլորգիր։ — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ, ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ ԵՒՆ՝ չկան։ — ԳՐԻՉ՝ Առաքել երէց։ — ՏԵՂԻ՝ Ս. Երեք մանկանց գիւղ, յԵնկէլ գաւառի։ — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌՀԶ (= 1076 + 551) = 1627։ — ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝ էջք 270 - 272։

Մատեանս է Մաշկոց։

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ· "Փառք ամենասուրբ··· Արդ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաւթս ձեր զմեղաւոր գրիչս, զԱռաքել սուտանուն երէցն, եւ զուսուցիչն իմ զթուման սարկաւագն եւ զերիցկին իմ, որ փոխեալ է առ Աստուած, եւ զծնաւղքն իմ եւ զեղբարքս իմ զԼուսիկն եւ զխաչայաուրն զԳրիգորն եւ զքուերքս իմ զՇամամն եւ Նաղարվարդն։ Արդ յիշել անկեալ աղաչեմ զձեզ, եղբարք անմեղադիր եղերուք սխալանաց մերոց, զի առաջի գիրս է։ Արդ գրեցաւ Մաշկոցս ի գաւառն Յենկէլ ի գիւղն սուրբ Երեք Մանկանց· ձեռամբ անարժան Առաքել երիցու, ի թուականիս մերոյ ՌՀԶ„։

"Յիշատակ է Մաշկոցս Խորսանացի Խաթունոնաս է(՞) եւ իր քրոջն Պաղդատին, եւ իւր դստերն Հռիփսիմէի, եւ միւս դստերն Շահմանադին, եւ իւր եղբօրն Աբրահամին, եւ այրն իւր Յարութիւնին, եւ ամենայն արեան մերձաւորացն եւ առին զսուրբ Մաշկոցս ի հալալ ընչից իւրեանց, ետուն յիշատակ ի ձեռն տէր Առաքելն որդի տէր Սիմոնին, Աստուած բարի վայելումն տացէ···։ Եղեւ այս թվին ՌՃԽԵ, Մայիսի ամսոյն ԺԴ···„ եւն։

105.

ՄԱՇԹՈՑ

?

ԹՈՒՂԹՔ՝ 189 (= էջք 378)։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 22×15×5 մնտ.։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասիւն։ — ՏՈՂՔ՝ 19։ — ՆԻՒԹ՝ թուղթ։ — ԿԱԶՄ՝ կաշեպատ։ — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՑ ՊԱՀՊԱՆԱԿՔ՝ առջեւն ու ետեւը կան երկերկու թերթ, մեսրոպեան գրութեամբ, Աւետարանի հատուածք։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ քաւական հնոտի։ — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ կարմիր։ — ԳԻՐ՝ հին բոլորգիր։ — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ, ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ ԵՒՆ՝ քաւական սիրուն։ — ԳՐԻՉ ԵՒՆ՝ չեն յիշուիր։

Մատեանս է Մաշկոց։

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ· Մեր Հաւաքումն հետաքրքրական գրչագիրներէն է ձեռագիրս, թէեւ թուականին մասին որ եւ է ծանօթութիւն չի պարունակեր, բայց գրչութեան ոճէն կը հասկցուի քաւական հին ըլլալը, գէթ ա-ի տեղ օ գիրը գործածութեան մտնելու շրջանին սկիզբ-